

**Jan Kysela, Pavel Ondřejek a kol.: *Kolos na hliněných nohou? K proměnam státu a jeho roli***

Praha, Leges 2016, 320 s.

Kdo chce žít sám, musí být zvířetem nebo bohem. Takto přesvědčivě Aristoteles argumentem ad absurdum přisuzuje člověku potřebu společenského života, přičemž ten může přirozeně probíhat pouze v obci – státu. Stát jako subjekt zajišťující přežití společnosti je základní formou politické organizace lidstva již po několik tisíciletí a zkoumání jeho vývoje a fungování vždy tvořilo základ vědeckého poznávání napříč všemi odvětvími sociálních věd. Ve středoevropském (germánském) kulturním prostoru se dokonce vytvořila speciální disciplína – státověda (*Staatslehre*) – jejímž cílem je zkoumat stát v jeho úplnosti a která je i dnes součástí propedeutického vzdělávání především na právnických fakultách, u nás například včetně Brna a Prahy. Není tak překvapivé, že se právě kolektiv autorů z Právnické fakulty UK (PrF UK) rozhodl přistoupit k nelehkému úkolu stanovení anamnézy státu (nejen) na počátku 21. století. Základní teze knihy zní, že požadavky různých subjektů na stát se neustále zvyšují, přičemž ten ale musí zároveň čelit četným procesům, které jej povětšinou oslabují, byť nelze vyloučit ani vlivy s opačným znaménkem. Záměrem autorů je zachytit a vysvětlit tento konglomerát témat v široké perspektivě, což je nesporně velmi ambiciózní cíl i na text přesahující 300 stran s téměř tisícem poznámek pod čarou. Když poté Petr Pithart v předmluvě prohlásí, že publikace představuje „dosažitelný vrchol erudice a invence“ výzkumu státu v české kotlině, očekávání čtenáře je vybičováno na maximum.

Realitu naplnění příslibu započneme u autorského kolektivu, jenž je na české poměry poněkud specifický. Jedná se totiž až na výjimky o soubor vyučujících jednoho pracoviště, konkrétně katedry politologie a sociologie PrF UK v čele s Janem Ky-

selou. Znamená to, že místo často viděného přístupu, kdy knihu zaštiťuje náhodně sebraná sestava pisatelů, kteří kromě tématu spolu nemají mnoho společného a které se editor snaží (často marně) řídit, je text výstupem dlouhodobé spolupráce osob, jež se každodenně setkávají a mohou na sebe bezprostředně působit. O důkladném kvašení obsahu publikace svědčí řada autorů již dříve vydaných textů s podobným zaměřením, v roce 2014 dokonce vyšla ve Frankfurtu monografie *State as a Giant with Feet of Clay*, kterou můžeme považovat za jakousi pilotní verzi recenzované knihy. Po pravdě by mi přišel vzhledem k rozsáhlejšímu dopadu na mezinárodní publikum logičtější spíše postup opačný, již nyní ale prozradím, že s ohledem na obsahové vyznění knihy to bylo rozhodnutí symptomatické. Každopádně díky uvedenému faktoru působí text sevřeně a vyváženě, pisatelé se doplňují, neargumentují mimochodně. Je třeba ovšem přiznat, že kromě řady pozitivních aspektů má vysoká homogenita kolektivu rovněž svá negativa. Ač poznávání státu vyzývá po aplikaci perspektiv různých disciplín, osoby usazené na jedné katedře budou přirozeně směřovat k použití podobných metod i pojetí, v tomto případě dominuje přístup právní. K tomu se přidává značná názorová jednota autorů. Zmíněná katedra se vyznačuje tím, že její členové nepůsobí vedle sebe, ale spolu pod aktivním vedením velmi výrazné odborné osobnosti. I s ohledem na provázání (spolu)autorství kapitol publikace ve výsledku působí jako monografie v pravém slova smyslu, čtenář dychtící po řinčení konkurenčních názorů a myšlenek bude uspokojen stěží.

Struktura publikace odráží diskutovaná východiska obsahová i autorská. Knihu uvozují lehce alegorická předmluva Petra Pitharta a úvodní poznámka Jana Kysely, ta ne zcela přehledně kombinuje vysvětlení základních cílů knihy s organizačními záležitostmi. Poté následuje od téhož pisatele „obecná část“, téměř sto stran zabírající ka-

pitola „Nad diagnózami současného státu: soumrak, smrt, nebo úsvit“. Kyselův výklad mi šířkou záběru připomenul Maroldovu Bitvu u Lipan. Autor rozebírá pojem státu ve všech jeho myslitelných formách, to vše na pozadí historického a ideového vývoje. Nepostupuje chronologicky, ale tematicky, takže například přechází od problematiky říší a velkoprostorů přes ústavní pluralismus k osudu moderního státu. V druhé části příspěvku jsou analyzovány vnitřní a vnější faktory omezující či narušující moc státu. Nutno přiznat, že ve výsledku se kapitola lehce pochopitelně malbě Marolda nepodobá, svou mnohorozměrností má text blíže k dílům Jacksona Pollocka. Toto (neobratné) přirovnání samozřejmě neplatí o způsobu tvorby, zde jde o přesný opak Pollockova akčního přístupu. Kysela prokazuje svou erudici pečlivým řetězením názorů desítek významných i méně známých právníků, politologů, filosofů či sociologů, přičemž z nich sestavuje vlastní pohled na věc. Podobně nesečtělý následovník se ale při ztrátě stoprocentní koncentrace může cítit jednotlivostmi natolik informačně zavalen, že přestane vnímat souvislosti a unikne mu sdělení celého obrazu.

Zbytek knihy, s označením „Zvláštní část“, sestává z šesti již kratších kapitol, které podrobněji identifikují jednotlivé proměnné ovlivňující osud moderního státu. V zásadě dochází k propojení s druhou částí příspěvku Jana Kysely. Logika měla být pravděpodobně taková, že zatímco Kysela problémy načrtne v obecné rovině, kapitoly je prověří v empiričtějším duchu. Konceptně se záměr povedl tak napůl, neboť výčet faktorů v obecné a zvláštní části se překrývá pouze částečně a i u těch vzájemně se překrývajících nejde o žádné jasné teoretické vymezení mantinelů pro empirický výzkum. Kapitola Pavla Ondřejka rozebírá dopady mezinárodního práva na stát včetně postavení mezinárodních organizací a soudů, všímá si rovněž vnitrostátních aspektů recepce mezinárodního prá-

va. Tentýž autor spolu s Janou Ondřejkovou popisuje v další části vliv globalizace, což dokazují mimo jiné dle mého neúplně vhodně vybranou případovou studií zapojení cizinců do politického života států (v praxi obecně nepřilíš významného). V třetí kapitole se Jan Grinc a Jana Ondřejková věnují vztahu státu a Evropské unie. Na případových studiích (chybějícího) respektu orgánů EU k ústavní identitě členských zemí a (ne)dodržování zásady subsidiarity se snaží odhalit nerovnováhy v nadnárodním systému. Následující příspěvek Jana Brože a Pavla Ondřejka pokrývá složitou otázku působení lidských práv na stát a společnost, přičemž autoři ukazují, jak stále se rozšiřující rozsah a posilující subjektivní charakter základních práv mění strukturu výkonu veřejné moci, zvláště pak ve formě posilování soudů na úkor zákonodárce. Předposlední kapitola (Michal Urban, Jan Kysela) si všímá vazby společnosti a státu, jejími leitmotivy jsou (1) i reprodukci statistik doložená snižující se důvěra občanů v systém a jeho instituce, doprovázená poklesem zájmu o politiku, a (2) rozbor subjektů, které přebírají státní moc. Závěrečná část, sepsaná Miluší Kindlovou a Janem Kyselou, krátce knihu shrnuje a pokouší se zamyslet nad budoucím vývojem.

I jen povšechný výčet obsahu dosvědčuje, že z hlediska pokrytí vymezené šíře záběru byla očekávání naplněna. Obtížnější je již hodnocení zvoleného přístupu, kde bude záležet na optice posuzovatele. Přes pokus autorů o vymezení v úvodu recenze zmíněné hlavní teze budou zklamáni ti, kteří čekají pevný výzkumný rámec, jasnou operacionalizaci konceptů a sběr a analýzu originálních dat. Ponechám stranou otázku, zda by bylo něco takového vzhledem ke komplexnosti problému vůbec realizovatelné, a zůstanu u konstatování, že Kysela a kolektiv zvolili legitimně cestu klasické kvalitativní analýzy založené na obdivuhodném souboru především sekundárních zdrojů dat. Právě zohlednění dosaže-

ného stavu poznání u řešených témat patří k nejsilnějším stránkám práce, vyčerpávající je v tomto směru zvláště pokrytí relevantních publikací domácí provenience, což nebývá v českém prostředí pravidlem. Má (drobná) výtká směřuje jinam. Ač totiž kniha slibuje nestranný pohled na věc, nemohu se zbavit dojmu, že je ve skutečnosti silně normativně zaměřená ve prospěch „tradičního“ státu, který je ohrožován různými postmoderními trendy a subjekty, jejichž legitimita je autory zpochybňována. Aby bylo jasno, publikace nezakrývá pozitiva institutů typu lidských práv nebo evropské integrace, ale zatímco tyto klady jsou zmíněny stručně, rozbor záporů a jejich problematizace jdou do mnohem větší hloubky. I to je volba legitimní, někdy je však argumentace až zavádějící. Jen tři příklady: (1) EU je vykreslována jako uskupení, které slouží k naplnění zájmů velmocí na úkor menších států (s. 72). Tvrzení by šlo rozporovat empiricky, ovšem i normativně je snad třeba uznat, že možnosti malých něco ovlivnit jsou v EU rozhodně větší než například v době koncertu velmocí („starého dobrého“) 19. století. (2) Na stranách 235–243 jsou představena a diskutována data, která mají vykreslit všeobecný trend rostoucí deziluze občanů z věcí veřejných, autoři přitom sami uvádějí příklady států, ve kterých byl trend opačný. Proč jsou pozitivní případy ignorovány, a ne vysvětleny? (3) Kritizován je partikularismus lidských práv, „zatímco jedni si vysuzují právo manželství stejného pohlaví..., jiní prožijí život na skládce, aniž by jim někdo řekl, že něco jako práva vůbec existuje“ (s. 83). Perfektní postřeh, jenže jaké je řešení? „Neužitečná“ práva nepřiznat? Vnutit paternalisticky „vhodná“ práva těm na skládce? Otevřeně přiznávám, že v publikaci zastávanou vizi státu, můžeme ji nazvat třeba konzervativní (nebo lidově „malý, ale náš“), s kolektivem autorů příliš nesdílím. To však je vedlejší, domnívám se jen, že by bývalo bylo férovější čtenářům buď normativní rozměr knihy otevřeněji

přiznat, nebo měl být výklad argumentačně vyváženější.

Co si tedy z publikace čtenáři nakonec odnesou o současném stavu státu? Tak především úctyhodné spektrum informací a myšlenek, které vskutku v žádné jiné české psané publikaci nenajdou, v tomto měl Petr Pithart v předmluvě pravdu. Text je natolik komplexní a vícevrstvý, že se vzpírá jakýmkoliv zjednodušením. K nim přitom logicky musí přistoupit každá recenze včetně této. S tímto varováním si dovoluji shrnout závěry autorů v publikaci do výroku, že postavení státu se mění, tradiční modely se opouštějí a vše se jaksi komplikuje. Takový výsledek analýzy se může zdát na první pohled banální a neužitečný, v tomto směru zklamání budou navíc ti, kteří by se z výkladu rádi dozvěděli něco o případných pozitivních řešeních. Na druhou stranu, abychom mohli navrhnout nějaká protipatření, musíme nejdřív popsat a ideálně i pochopit stávající situaci. Tento úkol posuzovaná kniha splňuje bezchybně, a proto by si ji měl pečlivě přečíst každý, kdo se o osud moderního státu a společnosti zajímá. Debata o potřebnosti a podobě státu vydáním *Kolosu na hliněných nohách* rozhodně nekončí.

Robert Zbíral

#### **Dana Moree: *Základy interkulturního soužití***

Praha, Portál 2015, 208 s.

Na počátku roku 2016 se UNHCR (agentura OSN pro uprchlíky) neúspěšně pokusila v České republice spustit kampaň „Sami jsme byli uprchlíci“ (viz např. článek Tomáše Brolíka v časopise *Respekt* 9/2016). Kniha Dany Moree v téže době nabídla užitečný pojmový aparát pro pochopení a věcnou diskusi o tom, co se vlastně tehdy stalo, co to je interkulturní vzdělávání a jaká je situace v interkulturním vzdělávání v současné České republice. Autorka představuje